

nem ideológia, nem politika

Csak az emberek közti viszonyok ábrázolása

EVE-MARIE KALLEN ■ Szeretnék megtudni néhány dolgot arról, hogyan látja élet és irodalom kapcsolatát. Sok műfajban alkotott, éveken át, komoly életművel rendelkezik. Írt történelmi regényt és science fictionot, drámát, esszét, recenziót, és fordított is sokat. Ugyanakkor tanított az ELTÉ-n és a Színművészeti Főiskolán. Hogy valami egyszerű kérdéssel kezdjem, honnan van ideje és energiája ennyi mindenre?

VALUSKA GÁBOR FELVÉTELE
SPIRÓ GYÖRGY ■ Érdekesnek találtam mindezt. Egy részük nem is munka. Például, ha történelmi regényre készül az ember, archívumokban üldögel, krónikákat, leveleket és ilyesmiket olvas, így olyan emberekhez kerülhetek közel, akikkel nem találkozhattam az életben. Éppen ez a szórakoztató a történelmi regények és drámák írásában, hogy a műltről sokkal több információval rendelkezünk, mint arról a korszakról, amelyben élünk adatott.

■ De van valami távolság, ami elválaszt minket a múlttól. A műltről való tudásunk mindig közvetett. A Fogság c. történelmi regényét olvasva nagyon sokat megtudtam arról a korszakról, a Krisztus utáni első évszázadról. Nagyon kiütögte a látókörömet. De milyen érzés volt Önnek a mában élő emberként történelmi regényt írni egy olyan bonyolult és távoli témáról, mint a zsidó nép élete és fogsága a mediterrán térségben, Krisztus korában?

■ Nincs állandó személyiségem a regényeimben. Olyan szereplő sincs, aki az én hangomon szólalna meg. Olyan szerző vagyok, aki inkább színész, és minden művében mást játszik. Szeretek különböző lehetőségekkel játszani. Mindig valami újat szeretnék csinálni, és olyan formával kísérletezem, amelyet még nem ismerek. Nem szeretném ismételnem magamat.

■ Ön több embert testesít meg egy személyben és több országot is, az a benyomásom. Egyfelől tanár, oktató, másfelől művész. Más szóval érdekes összjáték áll fenn személyisége elemző és szabad, kreatív része között. Kifejtené egy kicsit, hogy is van ez?

■ A hetvenes években kezdtem tanítani az ELTÉ-n, majd a Színház- és Filmművészeti Főiskolán. Színházakban is dolgoztam, tizenegy évet töltöttem dramaturgként Kaposvárott, három évet igazgatóként Szolnokon. A tanítás másfajta volt, mint most. A hetvenes évek végén, nyolcvanas évek elején a tanárok és a diákok tudása között nem volt akkora szakadék, mint újabban. Első tíz évemben sokat tanultam a diákjaimtól, ezt a színházi munkámban is tudtam hasznosítani. Megtanultam tanítani, érdekes volt.

Az utolsó tíz évben, 2000-től ellaposodott az egész. A diákok kevesebb tudással érkeznek, de

még fontosabb, hogy megváltozott a mentalitásuk. Nem érdeklik őket azok a dolgok, amiket én tanítanék. Nem az általuk elolvasott művek számáról van szó, hanem az életben elfoglalt helyzetükről. Mintha nem tudnák, mit jelent emberi lénynek lenni. Nincsenek otthon a családban. Nem érzik, melyek az alapvető emberi viszonyok. A Színművészeti Egyetemen jöttem rá erre, éppen Csehovot tanítottam. Jövendő színészek, dramaturgok, rendezők járnak oda. Érdekes volt, mennyire nem értik két karakter kapcsolatát.

A romantikus váteszek ellen – Kerengő

■ Magyarországon és más kelet-európai országokban az író sokszor lépett úgy fel, mint egész népének szószólója. A dyt is mindig ilyennek láttam.

■ Nagyon szeretem Ady költészetét. Számomra ő a legnagyobb magyar költő. Nemigen lehet más nyelvekre lefordítani. Egyetlen kivételt ismerek, Miroszlav Krleža, a nagy horvát író, aki tökéletesen tudott magyarul, lefordította az általa válogatott Ady-verseket, méghozzá konzseniálisan. Egy Ady-szerű alakról írtam az első regényemet. Nem annyira a költészete érdekelt, hanem hogy az első két nagy gyöngye kötet után hogyhogy harminc éven kiadta a híres, immár zseniális Új Verseket. Tudatosan dolgozott azon, hogy zsenivé tegye magát. Alapjában még csak tehetséges sem volt.

Éppen ez érdekelt a Kerengő c. első regényemben. Vettem egy hasonló figurát, tehetségtelen, lézeng, de valaki akar lenni, valamit ki akar hozni az életéből, nem is tudja, micsodát. Morálisan megtisztítja magát, teljesen egyedül, csak hogy bebizonyítsa, érdemes az életre. Ez érdekelt Adyban, nem a költészete. A kérdésem: hogyan lehetséges, hogy valaki a semmiből megcsinálja magát. Mert ő megcsinálta.

■ Így van ez ma is? A magyar íróknak még mindig megvan ez a társadalmi szerepvállalásuk?

■ Sajnos igen, legalábbis egy részüknek. Nem jó az irodalomnak, ha a romantikus vátesz-hagyományt folytatjuk. Egész életemben ez ellen hadakoztam. Éppen azért érdekelt néhány romantikus író és költő, mert ezt a különös lelkiállapotot akartam ábrázolni. Ez a hagyomány magyar is, lengyel is. Megpróbáltam a mélyére nézni. Az a probléma, hogy ahol nincsenek meg a normálisan működő intézmények, ott jövőbelátók, jószok, vátesz-költők pótolják őket, és nagyon nyomorúságos az az ország, amelyben bennük kell a népnek megbízni, intézmények híján. Sajnos egész Kelet-Európában máig itt tartunk.

■ Mi is ismerjük ezt a jelenséget Németországban. Ott van Günther Grass, ott volt Heinrich

Böll meg a Gruppe 47, ők mind felemelték a szavukat, amikor szükségesnek látták.

■ Az íróknak nálunk valamit képviselniük kell: társadalmi rétegeket, etnikai kisebbségeket, vagy éppen az egész nemzetet, elsősorban azonban valamilyen ideológiát. A magam részéről senkit és semmit nem akarok képviselni. Se politikát, se ideológiát, engem csak az emberi viszonyok érdekelnek, ezt ábrázolom. Sajnos nem tudjuk teljesen leküzdeni ezt a premodern, romantikus várakozást, amely a közösségi szellem szűkös viszonyai közé szorít minket, és elveszi azt az emberi jogunkat, hogy egyéniségként élhessünk. Az olvasók papi helyzetbe kényszerítik az írókat, én ebben a szerepben kínosan érzem magam. A legtöbb kelet-európai írónak nincs baja azzal, hogy papként vagy valamely párt szószólójaként kezelik, de nekem van.

■ 1989/90-ben a szocializmusból a kapitalizmusba való átmenet idején taníttuk lebetűnk annak, hogy számos író és költő kerül fontos pozícióba kelet- és közép-európai országokban. Ott volt Göncz Árpád mint magyar, Václav Havel mint csehszlovák köztársasági elnök, Blaga Dimitrova is fontos politikai szerepet vállalt Bulgáriában. Ezek az idők már elmúltak?

■ Nem múltak el. Éppen azért, mert az intézmények nem működnek megfelelően, és a nép vezéreket akar követni. Az írók maguk is szeretnek vezérek lenni.

■ Gondolja, hogy ebben valami kollektív lelkiismeretnek is van szerepe?

■ Bizonyára. Én azonban inkább sírásra és nevetésre szeretném készíteni az embereket.

■ Megszólalt a színházi ember!

■ Nem csak darabszerzőként művelem ezt. Sokan nevettek a regényeimben is, és a végén sírtak. Persze foglalkozom politikával a műveimben, a politika fontos része az életnek, de én nem politikailag gondolkodom. Mindig ellenzékben voltam és maradtam is, nem politikai, hanem szellemi ellenzékben.

SPIRÓ György

Kerengő
Szépirodalmi, 1974
Helikon, 1995
Magvető, 2012

A jövevény
Szépirodalmi, 1990

Shakespeare
szerepösszevonásai
Európa, 1997

Az Ikszek
Szépirodalmi, 1981
Európa, 1994
Magvető, 2007

A jégmadár
Ab Ovo, 2001

Mit ír az ember, ha
magyar
esszék
Ab Ovo 2003

Drámák I-IV.
Scolar, 2008-2012

Feleségverseny
Magvető, 2009

Fogság
Magvető, 2005,
2012

Fogság
szélelvezetek
Magvető, 2006

Kémjelentés
Magvető, 2011

Messiasok
Magvető, 2007

Tavaszi tárlat
Magvető, 2011

Magtár
Magvető, 2012

Álmodtam neked
Magvető, 2013

„Békevadást”
Magyar Lettre
Internationale, 92

(Csontos Erika
interjúja)
„Pilatoshoz
vacsorára”
Magyar Lettre
Internationale, 58

2014 nyár

■ *Mint önállóan gondolkodó szabad individuum.*

■ Persze. Nem megyek bele a napi politikába, részben az ízlésem nem engedi, részben pedig nincs elég információ arról, mi zajlik a színpad mögött. A múltból sokkal több az információ, mint a jelenről. Nem tudom, mit művelnek az Ovális Irodában, nem vagyok ott, és nem fogják elárulni nekem. Azt sem tudom, mit csinálnak Moszkvában, nem élek a Kremlben sem. A kétezer évvel ezelőtti forrásokban sok olyan fontos információ van, amilyennel a máról nem rendelkezünk.

Más képességeket mozgósít a dráma, mint a próza

■ *Milyen érzés íróként, ha színdarabon dolgozik, mint a Csirkefej vagy a Kvartett vagy bármely másik darabja, más, mint regényt vagy esszét írni?*

■ Van különbség. A lelkemnek más részét mozgósítja a próza, mint a dráma. Úgyhogy eltérő képességeimet használom az egyiknél vagy a másiknál.

■ *Ez azt jelenti, hogy mindig képekben, jelenelekben vagy párbeszédekben gondolkodik?*

■ Muszáj látnom a belső szememmel, mi zajlik a színpadon. Sok erőfeszítésbe kerül, hogy meglassam, ez maga a munka, amit el kell végeznem. A próza másként terheli meg az embert. A Fogságon tizenkét évet dolgoztam. Tíz évig gyűjtöttem az anyagokat, miközben egyéb műveket írtam, és fogalmam sem volt, minek olvasok annyit. Aztán két év alatt megírtam.

Különböző a megterhelés. Prózát írva újra és újra megírja az ember ugyanazt. Az egyetlen különbség az amatőr és a profi között, hogy az amatőr egyszer írja meg, a profi pedig tízszer.

■ *Más szóval az írásból van elég türelme, de a műveit színpadra állítani próbáló emberekhez nincs?*

■ Igen. Amikor darabot ír az ember, elég, ha egy nap egy jó mondat vagy egy jó helyzet összefűző. Az a nap már nem múlt el hiába.

■ *Azért kérdeztem, mert érdekesnek találtam, hogy milyen nyers naturalizmussal dolgozik a színpadon.*

■ A *Csirkefejet* több mint harminc országban mutatták be. Két másik darabomnak volt még közel ennyi bemutatója, a *Kvartett* címűnek és a *Prabnak*. Nem értek egyet azzal, hogy naturalista módon írják. A nyelvük kicsit trükkösebb, mint tűnt '86-ban, amikor a Katonában a *Csirkefejet* próbálták. Bizonyos kifejezéseket használok, amelyek akkoriban nem voltak szalonképesek. De a színészek azért szerették ezt a nyelvet, mert értették, mit akarok. Ama bizonyos csúnya szavak szabadvers formába voltak ágyazva, egy különös töredékes mondatstruktúrába. Zygmunt Krasiński, a nagy 19. századi lengyel drámaíró által talált formát vettem át. Ebben a formában nincsenek teljes mondatok, nincs központozás, csak gondolatjelek egyes töredékes mondatok között. Különleges, töredezett szabadvers. Ugyanakkor a magyar nyelv szellemének a jambus nem felel meg, hiszen a magyarban az első szótagon van a hangsúly. Mióta ezt tudom, nem használok jambusokat. De amikor látszólag normális nyelven nyilvánulnak meg a hőseim, akkor is megpróbálom a

szöveget megemelni. Ezért nem gondolom, hogy tényleg realista drámaíró lennék. Az lehet, hogy a rendezések többsége naturalista. Előfordult pár-szor, hogy az ízlésemhez képest túlságosan földközeli módon adták elő darabjaimat. De olyan előadásokat is láttam, amelyek az ógörög stilizálás-hoz közelítettek. Van lehetőség az antik és a naturalista forma vegyítésére, ezt szeretem a legjobban.

■ *Ami a nyelvet illeti, ha összehasonlítom azt a nyelvet, amit a darabjaiban és a regényeiben használ, nagyon nagy a különbség.*

■ Minden az iróniától függ. Prózában ajánlatos, hogy a szerzőnek legyen iróniája. Meséli az ember a történetet, és fölötte lebeg. Prózában lehetséges, hogy az ember ki-bemáskál a hősei lelkébe. Ez a mozgás nagyon jó játék, számomra ez az irónia értelme, és van distanciám attól a világtól, amelyet leírok. Drámában egyáltalán nem lehetek ironikus, a fejem búbjába bele kell sülyednem az alak lelkébe. Ott semmitől és senkitől sem tarthatok távolságot. Egy darabban nekem egyetlen saját mondatom sincs. Minden mondat a szereplőimé. Ezért sem lehet ironikusan darabot írni, a szerző nem állhat a szereplőkön kívül.

Irodalmi hatások – Gorkij, Platonov, Wyspianski, Kardos G., Weöres

■ *Érdekes, hogy milyen írói hatások érték. Van egy erős költői tradíció a magyar irodalomban. Olyan költők vannak, mint Ady, Kosztolányi, József Attila, legutóbb meg Petri György. Az az érzésem, hogy közülük sokan ma is követőkre találhatnak. Ki volt hatással az Ön munkásságára, ez hogyan alakult az idők folyamán?*

■ Természetesen fiatalkoromban minden nagy író hatott rám. Imitáltam a hangjukat. 15-16 éves koromban Juhász Ferenc volt rám nagy hatással, amikor verseket is, novellákat is írtam, mindent. De nem akartam költő lenni, drámaíró szerettem volna lenni. Sokáig, a nyolcvanas évek közepéig első és legfontosabb műfajomnak a drámát tekintettem. A magyar drámában kevés nagy név van. Vannak jó szerzők, de a magyar dráma elmarad a magyar költészet és a magyar próza mögött. Szabadnak éreztem magam, a drámában nem imitáltam senkinek a hangját.

Nem tudhattam, hogy a legjobb magyar drámát éppen akkoriban írták, amikor én a dráma művelése mellett döntöttem. Ez a darab Weöres Sándor *A kétfejű fenevadja*. A legnagyobb magyar dráma. Sajnos a mi színházainknak nincs meg a szellemi kapacitásuk, hogy méltó módon előadják. Mi is próbálkoztunk vele Szolnokon, ott se nagyon működött. Az én gondolkodásom nincs távol Weöres Sándorétól, legalábbis drámában. Ő szintén színész-alkatú ember, a költészete csupa szerepjáték, voltaképpen színházi embernek született. Sajnos nincs meg hozzá a színházi nyelvünk. Pár kiábrándító kaland után felhagyott a darabírással.

Minden jó író hatott rám, nemcsak a magyarok. A leginkább Gustave Flaubert és Makszim Gorkij. Van egy másik nagy orosz író, akinek háttérrel tartozom, Andrej Platonov, nagyon nagy figura. Sok műve van lefordítva magyarra. Különleges szemlélettel ítélte meg a történelmet és a vallást, és engem amúgy is érdekelt a vallás, noha nem vagyok hívő.

Vannak más kelet-európai írók is, például Stanislaw Wyspianski, a legnagyobb lengyel drámaíró. Néhány darabját le is fordítottam magyarra. Nem volt könnyű, mert nagyon komplikált verses formában írt. Szerintem drámában Shakespeare után ő a második. Nem tudtam alkalmazni a módszereit, de bátorságot és szabadságot tudtam tanulni tőle.

Szerencsém volt, hogy nagy magyar írók barátja lehettem, egyikük Kardos G. György. Le vannak fordítva a művei németre és más nyelvekre. Főleg az *Avraham Bogatir hét napja* című regényét ajánlom, amelyet németre Alexander Lénárd fordított le, ő maga német-magyar-olasz író és fordító. Nagy alak, az ő tragikus életét dolgozom fel legújabb drámámban. Az ő legjobb könyvének címe *Völgy a világ végén*, a német címe más, *Die Kub auf dem Bast*, a braziliai német telepések nyelvjárását használja. Ő nem volt hatással a műveimre, de a személyisége csodálatos.

A másik magyar író barátom Kertész Imre. Ritka tisztesség, hogy 1976 óta a barátja lehetek. Sokat tanultam tőle, igen eredeti gondolkodó. Maguk a művei nem hatottak rám.

■ *Ami a munkásságát illeti, jól értem, hogy azt állítja, nem érte erős nyugati hatás, drámaíróként meg különösen nem?*

■ Így van.

Semmi zsidó hagyomány – majd a Messiások és a Fogság

■ *Kíváncsi vagyok, mennyire volt nagy fontossága a zsidó szellemiségnek a gondolkodásában, eszmei fejlődésében. A Fogságból tanultam valamit, ami megválaszolt egy kérdést, ami mindig foglalkoztatott. Hogy hogyan érezhették magukat a zsidók az egyetlen választott népnek a többi között. Uri az egyetlen, aki azt mondja, hogy ennek nincs értelme, mert minden emberi lény és minden emberi entitás egyaránt „választott”. A zsidó nép speciális történelmi körülmények között alakította ki a hitet a kiválasztottságában, amikor kisebbségben voltak, és nem volt más választásuk, mint hogy ezzel a gondolattal bátorítsák magukat. Örülök, hogy megválaszolta ezt a kérdésemet.*

■ Semmi zsidó nincs bennem, miközben olyan családból származom, amely a náci törvények szerint száz százalékig zsidó. Már a nagyszüleim teljesen magyarok voltak. Nem voltak vallásosak és nem tudtak más nyelven. Mindkét ágon szegények voltak. A szüleim mindig magyarnak gondolták magukat, noha zsidóként üldözték őket, ők pedig bujkáltak a nyilasok alatt. Semmi közük nem volt a valláshoz. Apám kommunista volt, és az is maradt a haláláig. Semmi zsidó hagyomány nem szállt át rám. Anyám azt mondta, amikor hat évesen iskolába kellett mennem: „Mi zsidók vagyunk, ami azt jelenti, hogy ugyanolyanok vagyunk, mint a többi magyar, de ha lezsidóznak, üssél!” Bölcs tanács volt.

Semmi bajom nem volt a zsidósággal, nem érdekelt. Csak akkor kezdett érdekelni, amikor egy érdekes lengyel történetre bukkantam. A 19. század közepén a párizsi lengyel emigránsoknak volt egy megváltójuk, aki Jézus inkarnációjának mondta magát, Andrzej Towianski a neve, és

hittek benne. Azért akartam megírni ezt a témát, mert a legnagyobb lengyel költők lettek a hívei, Mickiewicz, Słowacki és mások. Párizsban éltek a negyvenes években, és életük végéig hitték, hogy ez az ember az eleven Jézus Krisztus. Érdekes szekta. Voltak benne zsidók is Vilniusból, amelyik lengyel és zsidó város volt egyszerre. A zsidók Új-Jeruzsálemnek hívták akkoriban, mert sok zsidó, köztük fontos alakok életek benne.

A *Messiások* című regényem egyik főhőse zsidó, történelmi alak, az apja volt a diaszpóra legfontosabb nyomdásza. Hősöm neve Gershon Ram. Obama elnöknek is volt ebből a családból való tanácsadója, és Mihail Romm, a híres szovjet filmrendező is rokon. Gershon Ram fellázadt a családja ellen, először haszid lett, aztán Towianski követője. Kikeresztelkedett, találkozott a pápával, aztán Jeruzsálemben az új hitére próbálta téríteni az ott lakó zsidókat, szóval érdekes élete volt.

Miközben gyűjtöttem az anyagokat a regényhez, kiderült, hogy a Ram família hadban állt az én familiámmal, mert a Spira család szintén nyomdász volt, de nem Vilniusban, hanem Grodnóban, ugyancsak Litvánia, és szintén nyomtatták a *Jeruzsálemi Talmudot*. Nagypámnak még Spira volt a neve, csak rosszul írták az anyakönyvbe, így lett Spiró. A név Speyer város nevéből származik, sok zsidó élt ebben a német városban a 12-14. század között. Speyer lengyel neve Spira. A lengyel zsidók az Orosz Impériumba kerültek Lengyelország felosztásakor, és a két nyomdász család harca miatt számos oldalági felmenőm Szibériában halt meg.

Csak ekkor kezdett érdekelni a zsidó mentalitás, történelem, vallás, ezt a speciális misztikus lengyel szektát kutatván. Ha valaki az emberek lelkeivel és érzelmeivel foglalkozik, és az író ezt teszi, kötelező foglalkozni a vallással, és hát az egyik alapvallás a zsidó. A kereszténységet nem is lehet megérteni nélküle és a görög mitológia nélkül.

■ *Ezek a kérdések részei a közös kulturális örökségünknek. Nagyon izgalmasnak találtam a Fogságot olvasva, milyen sok kifejezés került be az ókori görög nyelvből a zsidó rituálékba és intézményekbe, mint a szinedrion és sok más. És kiderült számomra az is, hogy milyen felvilágosító hatással voltak rájuk Szokratész tanításai – az én szememben Jézus Szokratész nyomdokain jár. De a zsidó hagyományok és rítusoknak megvan az a tragikus aspektusa is, hogy a passzívításra nevelés különböző módoszatai.*

■ Úgy látom, a zsidó vallás akkor, kétezer évvel ezelőtt a legkellemetlenebb vallás volt, azóta sincs ilyen. Túl bonyolulttá vált. Napi huszonnégy óras börtön lett. Egész napi teljes odaadást igényelt. Forradalomnak kellett kitörnie, ki is tört, ez a kereszténység. A keresztény ág háromszáz éven át a zsidó valláson belül létezett. De már korábban is rettentően megosztott volt a zsidóság vallásilag, egy csomó szektával, mély, kölcsönös, belső gyűlölködéssel. Erről sem a zsidók, sem a keresztények nem szeretnek megemlékezni mind a mai napig. A Jézus szekta normális farmakoi nevű csapatként vándorolt városról városra, faluról falura, gyógyítók voltak, a korabeli normáknak megfelelően kezelték őket, és akit meg lehetett gyógyítani, azt meg is gyógyították. A zsidók átvették a görög gyakorlatot, és Jézus az öccseivel és

a barátaival együtt ebből élt. Nem eszénusok voltak, hanem gyógyítók. Voltaképpen nem is vallásos szektáról van szó, elvégre a vallás az élet minden területét áthatotta, így a gyógyítást is, de nem erősebben.

■ *Lehet, hogy ez így nagyon kényelmes alapot kínált az ideológiai manipulációhoz egy kormányzat számára, és a rómaiak ezt ki is használták.*

■ A rómaiak nem értették a zsidó vallást. A szuperhatalmaknak általában nincs fogalmuk arról, mi folyik a provinciáikon. Nem értik a helyi mentalitást, törvénykezést és hagyományokat. Nagy hibákat követnek el e tudáshiány miatt. A rómaiak ugyanakkor messze a legtoleránsabb szuperhatalomként viselkedtek, azóta sem volt ilyen, de még ők sem tudtak eleget.

■ *Érdekes, hogyan szerkeszti meg a Fogságot. Óriási a különbség aközött, amikor Uri Alexandriában és amikor Rómában van. Tényleg banyatlásnak indul egy idő múlva a római környezetben. Meggazdagszik, de szellemileg el van veszve. Egy adott időpontban a regény birtelen megáll, mintba a hős a halálára készülne, de ez nyitva van hagyva. Ez dramaturgiailag nagyon jó megoldás. És a zsidó háború?*

■ Lényegében Josephus Flavius két könyvéből vannak az adatok. Az egyik *A zsidó háború* – ez 66 és 70 között zajlott –, a másik *A zsidók története*.

Az alexandriai pogrom 38-ban történt, korabeli forrásokat használtam. Alexandriai Philón a regénynek is fontos alakja, ő maga két alapvetően fontos könyvet írt róla. Általában igyekszem olyan közel maradni a történetekhez, amennyire lehetséges. A „pogrom” szót nem használom a regényben, mert szláv eredetű, és jóval későbbi. Nem vetítettem vissza későbbi, például 20. századi eseményeket ebbe az első századi történetbe.

A különbség a történész és a történelmi regényíró között abban van, hogy a regényíró az olvasót nem csak a rációval akarja megfogni, hanem mélyebben, az érzelmei által. Azt akarom, hogy az olvasó érezzen valamit, nevéssen és sírjon, döbbenjen meg, féljen, érezzen együtt a főhőssel, azonosuljon vele. A történész erre nem törekszik. Azt akarom, hogy az olvasó emlékezze, ezért olyan képeket alkotok, amelyek bevésődnek és újra meg újra felmerülnek, a racionális megfontolások erre nem alkalmasak.

Ami Keletről eljut Nyugatra, az kerül hozzánk

■ *Ez sokat megmagyaráz. Szeretnék többet megtudni Spiró Györgyről az íróról és arról, hogy mi motiválja. A drámairól és a regényíró Spiró összetartozik. A regény egyes jeleneteit színpadra is lebeteme állítani. Aztán vannak olyan részek, ahol Uri gondolkodik és elemezni próbálja a dolgokat. Ezek az analitikus részek. Ugyanakkor nevelődési regény is.*

Egyetért azzal, hogy a Fogság eddigi irodalmi munkásságának legfontosabb darabja?

■ Nem tudom megítélni. Van még két vaskos regényem, az egyik a *Messiások*, az említett szektáról, szerintem jó regény, mert az anyaga objektíve remek. A másik *Az Ikszek*, az első nagyregényem. Ez is lengyel téma, főhőse a nagy színész,

Wojciech Boguslawski, a lengyel Nemzeti Színház megalapítója. A regény most jelent meg Lengyelországban, jó a fordítás. A *Messiásoké* is jó. Egyszer talán németül is megjelennek.

■ *Nagyon nagy szükség van fordításokra a kelet-európai nyelvekből a nyugati nyelvekre. Van-e olyan művek és olyan szerzők az irodalom történetében, akikről soha nem hallottunk. Kelet-európai szerzők és művek.*

■ Két nagy kelet-európai író maradt Nyugaton csaknem teljesen ismeretlen az elmúlt században, egyikük Tadeusz Borowski. 29 évesen lett öngyilkos. Az első és az egyetlen, aki Auschwitzot szépirodalomban meg tudta írni. Nem zsidó volt, lengyel volt. A novellás kötete egészen fantasztikus. Amikor Kertész Imre írta a *Sorstalanságot*, emlékezett rá, hogy Auschwitzba érkezvén az első, amit meglátott, egy futballpálya volt. Sokáig habozott, hogy leírja, mert sehol nem találta nyomát, míg végre megtalálta Borowskinál. Magyarul akkor jelent meg.

A másik nagy író Varlam Salamov. Orosz író, *Kolimai elbeszélések* a kötetének a címe. Csaknem három évtizedet töltött a Gulágon. De nem ettől nagy író. Egyszerűen óriás.

■ *Magyarországon nagyon erős az irodalmi műfordítás hagyománya. Hogyan és mikor sajátította el azt a sok nyelvet, amin beszél?*

■ Magyarországot túl szűkösnek éreztem, amikor írni kezdtem. Nyugatra mentem volna, de akkoriban nem lehetett, úgyhogy Keletre mentem, és megtanultam pár ilyen nyelvet. Rábukkantam néhány nagy íróra, és népszerűsíteni próbáltam őket magyarul. Nem volt velük sikerem. Írtam róluk, fordítottam őket, de senkit sem érdekelt. Aki még olvas, a nyugati dolgokra figyel. Ami a Keletről eljut Nyugatra, az kerül hozzánk, közvetlenül alig valami. Német szerkesztő vagy dramaturg nélkül semmi sem jön át hozzánk.

De visszatérve Borowskira. Két kötet jelent meg tőle magyarul. Az első '72-ben, a második most, néhány éve, jóval teljesebb. Válogatott verseit én fordítottam. Ezeket a könyveket nem lehet megvásárolni. A diákjaim sokat kínlódtak, hogy beszerezzék, amikor tanítottam. Nagy irodalom, de sose volt divatos. Nem kötelező tudni róla. A lengyelek maguk sem lelkesek tőle, mert élesen kritikus velük szemben.

■ *Szomorú ezt hallani, hogy a tájékozatlanság és érzéketlenség oka gyakran az érdeklődés, a tudásvágy hiánya. De badd kérdezem még egy kicsit Spiró Györgyről, a költőről! Úgy tudom, hogy valamikor filozófiai költeményeket írt.*

■ Nem túl sokat írtam, és abba is hagytam a nyolcvanas években. A verseim jobbra szerep-versek voltak, különböző alakok monológjai nem létező drámákból. Jobb, ha darabokat írok. Sokkal több lira van a novelláimban, mint a verseimben, prózában sokkal szabadabbnak érzem magam, és őszintébb vagyok.

■ *Kedves Spiró György, köszönöm a beszélgetést.*